

Ott még sok öröm várhat rád,
ifjú maradsz, és éretlen,
mint a többi szerzetes benn,
s minden elismerést megkapsz
mesteredtől” – mondja Hans Sachs.

A grobian szóalkotás német eredetű: a Grob Ian, goromba, faragatlan Jankó (fajankó) szóösszevonásból jött létre, még a XV. század utolsó negyedében.

Sebastian Brant, a BOLONDOK HAJÓJÁ-nak szerzője követte el aztán azt a vakmerőséget, hogy 1494-ben megjelent főművében, az immár személyes ismerőssé vált Gróbiánt szentté avatta.

Ettől kezdve egyre-másra jelentek meg a feje tetejére állított illemtet, majd mind több emberi fonáságot kigúnyoló írások, élükön Erasmus 1509-ben megjelent főművével, A BALGASÁG DICSÉRETÉ-vel.

Hans Sachs, a minden újdonságra fogékony és azonnal reagáló költő 1534-ben egy rövid változatot, 1542-ben egy mesterdalt, 1563-ban pedig egy hasonló terjedelmű tréfás költeményt írt a témára, mely jelen fordításunk eredetije.

Hans Sachsnak ez a harmadik változata már Friedrich Dedekind 1549-ben megjelent GROBIANUS-ára támaszkodik. A marburgi, majd wittenbergi teológushallgató latin distichonokban írt munkája, a fejtetőre állított asztali illemtet a XVI. századi német nyelvterület legnépszerűbb műve volt, amely a következő században egész Európában elterjedt. Az ő munkája nyomán keletkezett a legátfogóbb ilyen magyar munka is, Csáktornyai Mátyás 1591-ben megjelent GRÓBIÁN-ja.

M. L.

Perneczky Géza

A MEGJAVULT MINISZTER

Az alábbi történet nem igaz, úgy találtuk ki az olvasó épülésére.

Azzal kezdődik, hogy egy egzotikus tengerparti üdülőhelyen egyszer fölmerül egy „európai író”, aki ott ül a homokban, és unalmában különböző színű kavicsokat gyűjt. Ahogy gyűjti a kavicsokat, hát ráköszön egy ismeretlen úr, és durván kivesz a kezéből egy kövecskét:

– Szabad? Itt találta?

Az író mérgesen fölnéz, s látja, hogy egy cserzett bőrű, leburnult férfi áll előtte, kis nyírott bajusszal vagy anélkül. Nehéz eldönteni, hogy latin-amerikai vagy európai származású, ez attól is függ, hogy melyik országban hozzuk forgalomba a történetet, hol mi hat jobban. A férfi nem tekint vissza az íróra, hanem az ujjai közt forgatja a kavicsot, úgy vizsgálgatja. Erre föl az író is jobban megnézi, melyiket vette el az idegen. Látja, hogy arról a fekete kavicsról van szó, az ovális alakúróól erősen lapított formával, amit

azért emelt ki a homokból, mert mindkét oldalán X alakban fehér csíkok keresztezik rajta egymást, mint valami keresztpánt.

– Majdnem hibátlan – mondja most az idegen. – A két oldal majdnem egyforma.

– Bizony, ritka az ilyen – teszi hozzá az író is, aki legszívesebben szó nélkül visszavenné a kavicsot.

– Mit talált még? – kérdi az idegen. Leguggol az író elé, és elveszi tőle a maradék kavicsokat is. Meg kell jegyeznünk, hogy az ilyesmi akkora szemtelenség, hogy talán sok olvasó el sem hiszi, hogy lehetséges. Még nem biztos tehát, hogy ez a fordulat benne marad a történetben. Az azonban valószínű, hogy a kavicsok nem valami különlegesen érdekes mintázatúak. Két smaragdzöld szilánk és egy zebracsíkos kavics érdemel csak némi figyelmet.

Az író idegesen nézi az elkobzott kavicsokat, hirtelen utánuk is nyúlna, de erre a mozdulatra az idegen gyorsan föláll, és még egyszer gondosan átvizsgálja az egész zsákmányt.

– Gyűjti a kavicsokat? – kérdi aztán.

– Nem – válaszolja az író mérgesen. – Általában nem gyűjtök kavicsokat, csak ha szabadságon vagyok. És akkor is csak ritkán. Mint például most ezeket.

– Meddig marad? – kérdi az idegen, aki most először néz az íróra. Itt le lehet írni egy kicsit az idegen tekintetét, ahogy néz. Például: a szeme szigorú, de érdeklődő. Vagy: a tekintete közömbös, és mégis megmagyarázhatatlanul irritáló. Nem, inkább szigorúan érdeklődő, maradjunk meg ennél. Ki fog ugyanis derülni, hogy az idegen nem lehet közömbös a kavicsokat gyűjtő íróval szemben.

Az író kelleetlenül válaszol. Elmondja, hogy még marad egy darabig. Hiszen nyaral. Az idegen láthatólag meg van elégedve ezzel a válasszal. Azzal búcsúzik el, hogy „na, akkor úgyis találkozunk még...”

Az író utólag bánja kicsit, hogy ennyire bután viselkedett. Úgy látszik, könnyen befolyásolható vagy kíváncsi a természete, mert például az eszébe sem jut, hogy az idegen magával vitte a kavicsokat. Szeretné tudni, hogy ki is ez az ember. Mi a fenét akar tőle. Ezt kérdezi ugyanis az olvasó is.

A történetet tehát úgy folytatjuk, hogy az író másnap ugyanabban az időben ugyanoda kiül, és ott, a homokban ülve, újra néhány kavicsot tart a kezében, mint egy eladó lány, akinek már megvan a hozománya. Az idegen azonban nem jár arra, mert ilyen az élet. Itt be is fejezhetnénk a történetet, de az író makacsabb, és harmadnap is kiül a homokba.

Ezen a napon azonban egyetlen kavics sincs nála, nem fárasztja magát. Álmodozva ül, míg egyszer váratlanul mégis megjelenik az idegen úr. Most fürdőruhában van, valószínűleg úszott egyet, de lehet ennek már egy félórája is, mert egészen száraz benyomást kelt.

– Áhá! – mondja az idegen, és üdvözlí az író. Ez az „áhá” annyira rosszul áll neki, hogy az író már bánja is, hogy miért nem ment valami egészen más partszakaszra fürödni. Az idegen azonban leül mellé, és bemutatkozik. A nevét elég utólag beleírni a történetbe, mert még nem döntöttük el, hogy hívják. Biztos csak annyi, hogy doktor ez és ez, olyan név, hogy az olvasó azonnal érzi, itt egy jogászdoktorról van szó. Az író is megmondja a saját nevét, amit meg azért nem jegyzünk ide, mert úgyis világhírű. Az idegen bólint is a névre, úgy látszik, tudja, hogy valami író. Egy darabig beszélgetnek aztán a környék jellegzetességeiről, hogy milyenek az emberek, a természet, az állatok és így tovább. Sejteni lehet, hogy az ismeretlen úr is elég idegen szemmel nézi

a környéket, nem idevalósi. Az író az állatokról szólva megemlíti, hogy a teheneknek errefelé olyan szürkésbarnás színe van, amilyent különben még nem látott marhában. Ez a kis részlet fontos, mert sokat emel a történet hitelességén – a marháknak ugyanis azon a vidéken tényleg ilyen a színe. Végül az idegen megunja az üres szájjáratást, és meghívja az írókat egy kávéra. Ami szenzáció: a saját házába.

Az idegen úr ugyanis a közelben lakik, a parti sétányon. Ez nagyon ostobán hangzik, de valamennyi nyaralóhelynek van valami part menti korzója az egyik oldalon kertes házakkal vagy szállodákkal, a másikon pedig a stranddal vagy rögtön a tengerrel. Az író csodálkozik azon, hogy az idegen mégis idevalósi. Nem érti, miért nem nyaraló. A ház leírása következik itt, ami olyan unalmas, hogy nyugodtan elhagyhatjuk. A ház lakói: az idegen úron kívül egy nagy kutya és az obligát háziasszony, egy idősebb hölgy, akit a háziúr a korábbi háztartásából hozott ide. Tehát nem feleség. Az írónak nem tetszik a nagy kutya, pedig az láthatólag jól van idomítva. Csak kezdetben ugatja meg a vendéget, utána közömbösen visszavonul a kertbe. A háziasszony még kevésbé tetszik neki, de az még hamarabb visszavonul, és egyáltalán nem is ugat. Csak a kávé szervírozza. A kávé a teraszon isszák. Az idegen elmondja, amit mi már a történet címéből amúgy is tudunk, hogy ő egy miniszter, és azt is, amit talán nem tudunk: hogy már nem aktív. Éppen száműzetésben van.

Az író örül ennek, mert már látja, hogy a történet jó vágányokon halad. Mivel ő maga a történet szerzője is, érthetően fontos ez neki. Csak azt nem érti még, hogy miként fog az idegen úr megjavulni, ahogy azt a történet címe ígéri. Mint tapasztalt író, ráhagyatkozik az eseményekre. Azzal vigasztalja magát, hogy majd kiderül...

És csakugyan, rövid időn belül tisztázódik is, hogy mit kell a miniszter megjavulásán érteni. A dolog úgy játszódik le, hogy a kávé után, amelyből legalább két csészével isznak, mert különben túl rövid lenne a történetnek ez a része, az idegen úr megmutatja az írónak a kertet. A kertben helyi szokás szerint pálmák vannak és fa nagyságú fikuszok, meg másféle növények is, melyeknek a nevét az író nem tudja megjegyezni. Csak a rózsákban biztos, mert azok egyetlen kertből sem hiányozhatnak, így jutnak el történetünk szereplői a kert végéhez, ahol egy kisebb ház áll, afféle régi műhelyépület, amelyet nemrégén renoválhattak, és teljesen átépítettek. Három ajtó van rajta, s minden ajtó mellett még egy ablak is. Az ablakokon valami rácsféle függ. Jól látható, hogy a régi alacsony épületet úgy alakították át, hogy most három külön bejáratú vendégszoba van benne elhelyezve, valószínűleg külön-külön fürdővel és talán teakonyhával is. A házigazda kinyitja az egyik ajtót, és megmutatja, hogy néz ki egy ilyen vendégszoba belülről. Természetesen be van bútorozva, bár igen szerényen. Az író véletlenül észreveszi, hogy az ajtón belülről nincs kilincs.

– Mint egy börtön! – kiált föl, mielőtt észbe kaphatna, hogy milyen illetlenség ilyet mondani.

Az idegen úr nevet, és bólintva helybenhagyja. Az író már menne is kifelé, de a háziúr egy lapos tálat húz közelebb az asztalról. A tegnapelőtt elkobzott kavicsok vannak benne. Az író örömmel nyúl a keresztpántos fekete kavics után, amit azonnal fölismer a táliban. Még nincs bátorsága hozzá, hogy azonnal zsebre is vágja, csak forgatja a kezében.

– Mint egy zsandár – mondja, s aztán elszégyelli magát.

Szerencsére a háziúr nem sokat törődik a megjegyzéssel, hanem maga is kivesz egy kavicsot a táliból. Most látja az író, hogy vannak ott olyan kavicsok is, amelyek nem tőle

származnak. A háziúr egy kerek, vörhenyes pontozású és finom rozsdás fonalakkal átszőtt kavicsot tart most a kezében, és kissé elgondolkodva mondja:

– Biztos ismeri azokat az embereket, akiknek vörös szeptlós az arca, és ahogy öregsznek, lila erek ütnek ki az arcbőrükön. Az ilyen emberek barátkozó természetűek, és rendszerint rövid, tömzsi a lábuk.

Az író csodálkozva néz a háziúrra. Arra gondol, hogy lám, ez mennyivel jobb író lenne, mint amilyen ő. Aztán ellensúlyozásul megjegyzi:

– Maga utálja az embereket, nem?

– Ahogy vesszük – válaszolja az idegen, és kurtán fölnevet. Ezt a fölnevetést később az író fogalmazza meg ilyen laposan, mi nyugodtan át is ugorhatjuk. Így hát nem nevet föl, hanem kissé megrovóan néz az íróra, mintha csak tudná, hogy az irigységből mondta az utálatot.

Így kezdődik a beszélgetés, melynek során kiderül, hogy a házigazda fantasztikus terveket forgat a fejében. Terveinek az a kiindulópontja, hogy soha nem késő rájönni, hogy minden ember értékes, egyszeri és megismételhetetlen csodája a természetnek. Ezt az idegen úr most egészen komolyan gondolja, annak ellenére, hogy korábban miniszter volt. Természetesen nem arról van szó, hogy egyszerűen megjavult volna. Hanem arról, hogy unalmában különböző színű kavicsokat kezdett gyűjteni a tengerparton, és rájött, hogy nincs két egyforma kavics. Bár hónapokon keresztül keményen dolgozott, és az egész lakás megtelt különböző tényérokkel és tálakkal, illetve kiterített újságpapírokkal, amelyekre a fölhalmozott és színűk, valamint alakjuk szerint osztályozott kavicsok kerültek, a természet ellenállt minden olyan igyekezetnek, hogy a kavicsok osztályozását addig lehessen folytatni, amíg teljesen azonos színű és alakú egyedek képeztek volna egy-egy csoportot. A kavicsok kissé mindig szabálytalanok maradtak, és még az azonos csoportba beosztottak közt is maradt mindig valami egészen kevés különbség. Előfordult, hogy rendezgetés közben úgy rémlett neki, hogy már korábban volt a kezében egy olyan kavics, amelyet éppen most talált, és nekilátott, hogy meg is keresse. Néha napokig kutatott az osztályok és csoportok között, hogy a pontos párdarabra rátaláljon. Végül azonban mindig kiderült, hogy tévedett, csak az emlékezete egyszerűsítette és hozta közelebb egymáshoz a kavicsokat, mikor aztán újra szemtől szemben megvizsgálta őket, mindig kiderültek az eltérések. Egyetlen kavicsnak sem volt párdarabja – soha.

A fölfedezés, hogy a kavicsok ennyire individuálisak, komoly válságba sodorta a volt minisztert, mondhatni komolyabba, mint a hivatalának elvesztése. Míg ugyanis csak a hivatalát veszítette el, addig megmaradt a lehetősége annak, hogy egy újabb politikai fordulat után megint visszakerüljön a bársonyszékbe. Mióta azonban a kavicsok egyformaságába és használhatóságába vetett hitét is föl kellett adnia, azóta már egyáltalán nem volt biztos abban, hogy helyes lenne-e a miniszteri munkakört valaha is újra betöltenie. A miniszter dolga ugyanis az emberek osztályozása. Ha azonban az osztályozás már a kavicsoknál elemi nehézségekbe ütközik, hogyan képzelhető el a sokkal bonyolultabb embereknél? Egész biztos, hogy nincs két egyforma ember – ugyanúgy, ahogy két egyforma kavics sincs!

– Szóval az egész minisztersége fabatkát sem ért! – jegyzi meg az író e ponton. Látjuk, egy kicsit túl gyorsan szokott nyilatkozni. És tényleg, a háziúr kissé kesernyésen el is húzza a száját a megjegyzésre, de aztán hirtelen hangnemet változtat, és nagy lelkesültséggel kezdi magyarázni, hogy miként akarja jóvátenni a korábbi tévedéseit.

Megtudjuk – és ezt most tessék komolyan venni, mert különben nincs értelme az egész történetnek –, hogy a volt miniszter úgy döntött, nem tartja meg magának a

felfedezését, hanem másokat is rá fog vezetni az igazságra. Arra, hogy sem a kavicsok, sem pedig az emberek nem egyformák. A szóba jöhető egyének közül, akiknek ezt nem ártana tudomásukra hozni, a volt miniszter – érthető módon – elsőként a pályatársait választotta ki. Mivel az aktív miniszterekben kényszerlemondatása óta nem bízott, bukott diktátorokat, váratlanul leköszönt vagy lemondatot minisztereket, forradalmak által elűzött tábornokokat és rendőrfőnököket akart meghívni magához. Néhányuknak már írt is a terveiről, de sajnos a legtöbb címzett egyáltalán nem is válaszolt. Azok, akik mégis írtak, udvariasan kitértek a meghívás elől, mintha nem lennének biztosak abban, hogy az egész dolgot komolyan lehetne venni. Vagy mintha nem bíznának abban, hogy a kurzus idejére tényleg vendégül látják őket.

– Én azonkívül félnék is – szakítja meg az író a háziurat. Miközben ezt mondja, lassan visszateszi a keresztpántos kavicsot a többi közé a tálba.

– Arra gondol, hogy nem vagyok normális? – kérdi a volt miniszter.

– Ha én nem is gondolok rá, az olvasó biztos – von vállat az író.

– Miért? Annyira valószínűtlen, hogy valaki, aki az életét elpasszolta, legalább öregkorában akar valami értelmeset csinálni?

A volt miniszter most először tűnik kissé bizonytalannak. Az író magában megállapítja, hogy az eddigi fölényeskedés valószínűleg csak színlelés volt. Az idegen úr tulajdonképpen nagyon szánalomra méltó figura. Meg is változtatja gyorsan a véleményét:

– Nem, egyáltalán nem valószínűtlen. Sőt, biztos vagyok benne, hogy ezt az olvasó is elhiszi.

A volt miniszter kicsit fölbátorodik ezen, és előadja, hogy ő azért még nem adta föl a reményt. Miután a hivataluktól visszavonult és külső vagy belső számúzetésbe kényszerült miniszterek nem reagáltak megfelelően, ő azoknak a kormányoknak írt, amelyek éppen egy korábbi rendszert döntöttek meg, és most a megelőző minisztereket börtönben tartják. Mivel ezek az új kormányok igen gyakran arra hivatkoznak, hogy a következőkben emberségesebb viszonyokat fognak teremteni, mi sem illene jobban a politikájukba, mintha a fogva tartott elődeiket neki – az emigránsnak – egy-egy javítókérára átengednék. Érthető? Egyszerűen arról lenne szó, hogy ahelyett, hogy a börtönökben tartanák őket, ahol az ember csak még jobban tönkremegy, arról gondoskodnának, hogy mind szellemileg, mind pedig egészségileg jobb emberekké váljanak. Ami itt, ezekben a vendégszobákban történne. A foglyokat ő átvénné megőrzésre és átnevelésre. Mivel a hely korlátozott, csak hármas létszámú turnusokra osztva. Ezért nincs az ajtón belülről zár... Hiszen az átnevelésre érkezett foglyokért jót kell majd állnia...

Az író csendben izzad, és nagyon bánja már, hogy a történetbe belekezdett, sőt, hogy az olvasó nevében is bizalmat szavazott az idegen úrnak. Idegesen babrál a kavicsokkal. A volt miniszter azonban hirtelen megszakítja az előadását, és odanyúl az éppen kézben tartott kavicshoz.

– Maga például hogyan interpretálná ezt a követ? – kérdi az írótól. Az író végre ránéz a kavicsra, de még mindig nem látja. A volt miniszter félreérti ezt a csendet, és azt mondja:

– Látom, nem könnyű feladat. Pedig maga az író...

Erre az író tényleg megnézi a követ. Félhold alakú, vörhenyesbarna, itt-ott szürke tónusba áthajló kavics van a kezében, amelyen apró, világosabb foltok és szétágazó fekete erezet láthatók. A kavics alsó fele lapos, a felső enyhén domború. Az alsó felén azonkívül egy nagy világos folt kereklik. Az egész nagyon ismerősnek tűnik, de nem tudná megmondani, honnan.

– Mint egy vadgesztenye – szólal meg helyette a háziúr. Az író némán bólint, és leteszi a kavicsot az asztalra. A vendéglátó újra megszólal: – Ha azonban így, a laposabb oldalára helyezí, akkor inkább hasonlít valami zsíros, szétfolyó masszára. Mint egy levágott ökör mája...

Az író zavartan hallgat. A volt miniszter azonban folytatja:

– Látott már henteseket munka közben? A friss hús csak úgy dagad a bőrük alatt. Az ilyen emberek azonban viszonylag gyorsan megbetegsznek...

– Honnan tudja? – veti közbe az író.

– Nem tudom. Csak állítom. Az egész nem más, mint egy kavics interpretációja.

– Mire jó akkor, ha nem tudja, hanem csak állítja – kérdi most az író kissé ingerülten. Tulajdonképpen azonban önmagára dühös, amiért nem neki jutott az eszébe a hasonlat az ökörmájjal. – Mire jó ez az egész? – kérdi újra.

– Tréning – válaszolja a volt miniszter, és most megint nagyon magabiztosnak látszik.

Az író érzi, hogy egy érdekes esettel áll szemben. Talán mégis érdemes megírni. Jobban oda kell figyelnie. – Tréning? – kérdi, és igyekszik szórakozott arcot vágni.

– Maga egy ostoba ember – mondja most a volt miniszter. A hangja higgadt, visszatüszítést nem tűrő. Az író nem szól semmit, vár. Az idegen folytatja: – Maga még mindig nem érti, mire jók a kavicsok.

– Dehogyanisnem – védekezik az író. – A kavicsok arra jók, hogy lássuk, mennyire különbözők. Ahány kavics, annyi ember. Mind érdekes, mind más. Akarja, hogy tovább is folytassam? Egy gyerek is kitalálhatja, mi jön még. Maga oda akarja adni a kavicsokat azoknak a politikai foglyoknak, és addig traktálja őket újabb és újabb kavicsokkal, amíg meg nem térnek. Akkor aztán visszaküldi őket a börtöneikbe. Mire jó az egész?

A háziúr nem válaszol, hanem föláll, és átmegy a fürdőszobarászobába. Egy nagy lavórral a kezében tér vissza. A lavórban egy kevés víz van, a víz alatt különböző színű kavicsok.

– Észrevette már – kérdi az írótól –, hogy a víz alatt a kavicsok sokkal élénkebb színben pompáznak, mint szárazon? Nincs olyan ember, akinek a fantáziáját meg ne ihletné egy marék színes kavics, ha tiszta vizet öntünk föléje. Figyeljen ide! A kurzus lényege a következő: az átnevelésre érkezett jelöltek az első hetekben felügyelet mellett a parti vízben fürödnének. Ez megteremti az elengedhetetlen belső fölszabadultságot. Közben aztán maguktól is rájönnek, hogy a kavicsok milyen szépek. Ezen a partszakaszon ugyanis semmi más érdekes dolog nem fordul elő, csak a kavicsok a sekély vízben. Természetesen rá is lehetne vezetni őket, hogy a kavicsokat észrevegyék. A fő dolog, hogy amikor már a kavicsokat gyűjtik, és elkezdik osztályozni is őket, lassan fölismerjék, hogy mennyire különbözők. Akkor aztán feladatként lehet adni, hogy a legszebb kavicsokról jellemrajzokat írjanak...

– Írjanak? – kérdi az író, és elkezd nevetni. – Úgy érti, hogy házi feladatot kapnak, amelyben írni kell a kavicsokról?

– Igen, a kavicsokról, illetve azokról az emberekről, akik a kavicsokról az eszükkbe jutnak.

– És ha nem jut eszükkbe senki? Végül is a legtöbb politikus nem ismeri az egyes embereket olyan jól...

– Éppen ez a dolog lényege, hogy megismerjék az egyes embereket is! – vág türelmetlenül közbe a volt miniszter. – Hogy bár nem ismerik, itt mégis fölismerik! Sokféle ember van, és mindenki sokat megismert közülük, ha máskor nem, hát gyerekkorában. Csak nem vette észre, vagy elfelejtette. Most azonban tudatosan az egész...

A háziúr elhallgat, mintha most megint bizonytalanabb volna a dolgában. Az író kihasználja a szünetet:

– Maga el akarja adni nekem ezt a történetet. Úgy értem, el akarja érní, hogy írjak az ötletéről. Azt szeretné, ha regényhőst csinálnék magából, vagy novellahőst. De nekem egy ötlet nem elég. A dolog lényege a sztori, a történet. Egy kerek történet, aminek van valami logikus, a dolgokat lezáró befejezése is.

A volt miniszter még mindig hallgat. Aztán megszólal:

– Maga nem hiszi, hogy az embereket a kavicsok megváltoztathatják? Nem hiszi, hogy végre kinyílik a szemük?

Az író tehetetlenül sóhajt:

– Én azt nem hiszem, hogy ennek az egész történetnek valami értelme volna. Gondoljon az olvasóra! Ha már ennyi furcsaságot elmeséltünk neki, akkor legalább a történet végének kellene egy kicsit megnyugtatónak lennie. Hogy az egész dolog valami értelmet kapjon. Azzal, hogy a megjavult foglyokat visszaküldi, aligha nyerünk valamit. Vagy szabadon akarja őket eresztetni? Az egész dolog egy lázalom...

A volt miniszter most kétségbeesetten fölkiált:

– De hiszen én magam vagyok a legjobb példa rá, hogy a kurzusnak van értelme! Én megjavultam!

Végre – gondolja az író. Most mindnyájan tudjuk, hogyan kell a megjavult minisztert érteni. Szép kis ügy. A fejét vakarja. A háziúr kis szünet után újra megszólal:

– Maga milyen befejezést adna a kurzusnak?

Az író nem tudja. Inkább visszakérdez:

– Hogy képzelte el eddig? Tényleg szabadon ereszti őket?

Nem. Miután megtanulták megbecsülni az embereket a kavicsokon keresztül, meg kell tanulniuk azt is, hogy nem rendelkezhetnek ezekkel az emberekkel. Önmagukkal sem. És ehhez az ismerethez is a kavicsok segítségével jutnának el. Az utolsó aktus az lenne, hogy azokat a kavicsokat, amelyeket a leginkább megszerettek, és amelyekről tanulmányokat írtak már, egy csónakkirándulás keretében kivinnék a tengerre, és a mély víz fölött kiborítanák. A kavicsok visszatérnének a mélybe, és többé senki nem találhatná meg őket. Így lenne ez rendjén.

– Maga tényleg kievezne velük a nyílt tengerre? – kérdi most az író egészen felvillanyozva.

– Igen. Miért?

– Mert akkor már tudom a történet végét. Talán néhány kurzussal simán menne a dolog. Talán még az is sikerülne, hogy utána a foglyokat visszaküldje őrzőiknek. Miért ne, az emberek buták. De előbb-utóbb biztos akadna egy kurzus, amely nem térne vissza. Roppant egyszerű elképzelni, mi történne. Ha már előbb meg nem ölnék magát, hát belöknék ott a mély vízbe, messze a parttól a tengerbe. És nyakába öntenék búcsúzól a kavicsokat is. Logikus befejezés?

– Nem. – A volt miniszter szigorúan néz az íróra, föláll, és az ajtóhoz megy. – Magának még gondolkodnia kell a logikus befejezésen. A fürdőszobában talál elég kavicsot hozzá. A viszontlátásra.

És ezzel kilép a szobából, és rácsukja az íróra a kilincs nélküli ajtót.